

FAKE NEWS JE TOXICKÁ POTRAVA PRE NAŠU MYSEĽ (ROZHOVOR)

MGR. JURAJ VALKO

The advent of the Internet and the rapid adoption of social media platforms paved the way for information dissemination that has never been witnessed in the human history before. With the current usage of social media platforms, consumers are creating and sharing more information than ever before, some of which are misleading with no relevance to reality. In the context of Internet-based media, disinformation has become a major phenomenon. The concept of disinformation is still ambiguous, and the boundary between the definition of disinformation and other relative concepts, such as hoax news, propaganda news, misinformation, fake news, alternative fact, and post-truth may be blurred. In an interview with Gabriel Tóth, an expert in political communication specializing in social media and online communications, and Tomáš Kriššák, a political scientist focusing on information security and the impact of Internet platforms on society, the reader learns why fake news dissemination is a dangerous phenomenon, what topics dominate the content of fake news websites and social media sites, how to communicate properly with people who are prone to trust misleading news, as well as how libraries could contribute to stop spreading disinformation.

Keywords: fake news; false information; hoax news; disinformation; fake news websites; social media; media literacy; critical thinking

 juraj.valko@snk.sk

 Slovenská národná knižnica

 <https://www.snk.sk/sk/>

Gabriel Tóth. Foto Gabriel Tóth

Internet dnes predstavuje neoddeliteľnú súčasť našich životov. Zbavil masmédiá 20. storočia monopolného postavenia v sfére sprostredkovania informácií a umožnil širokej verejnosti zapojiť sa do verejného diania aj v oblastiach, v ktorých bola až dovtedy vylúčená. Čo bolo pôvodne chápané ako mocný nástroj demokratizácie spoločnosti a slobodného prístupu k relevantným zdrojom informácií, sa však čoskoro stalo zároveň živnou pôdou pre rýchle, lacné a mimoriadne účinné šírenie falošných a poplašných správ. Informačný priestor je každodenne atakovaný novými hoaxmi a dezinformáciami, ktoré prostredníctvom alternatívnych webov, reťazových e-mailov a najmä sociálnych sietí recipientov presvedčajú, manipulujú, vyvolávajú v nich emócie a strach, apelujú na ďalšie šírenie. Po tom, ako zostavovatelia slovníkov *Oxford Dictionaries* vyhlásili termín post-truth (t. j. postpravdivý) za slovo roka 2016, téma boja proti šíreniu falošných správ a intenzívneho rozvoja kritického myslenia a mediálnej gramotnosti prenikla aj do odborného diskurzu v oblasti knihovníctva a informačnej vedy.

V rozhovore s **Gabrielom Tóthom**, expertom na politickú komunikáciu so špecializáciou na online prostredie a sociálne siete, a **Tomášom Kriššák**, politológom so zameraním na informačnú bezpečnosť a vplyv internetových platforiem na spoločnosť, sa dočítate aj o tom, prečo je šírenie fake news nebezpečným javom, ktoré témy dominujú v obsahu dezinformačných webov a ďalších médií, ako správne komunikovať s ľuďmi, ktorí sú náchylní dôverovať zavádzajúcim správam, ale tiež o tom, akými spôsobmi by knižnice mohli prispieť k útlmu tohto škodlivého šírenia.

Tomáš Kriššák. Foto Tomáš Kriššák

Fake news, dezinformácie, misinformácie, hoaxy, konšpiračné teórie. Pre laickú verejnosť sú významy týchto termínov pomerne ľahko zameniteľné. Ako by ste ich charakterizovali a aké sú medzi nimi hlavné rozdiely?

► **Gabriel Tóth:** Ani v odbornej literatúre neexistuje úplne presné vymedzenie každého z týchto pojmov. Dezinformácie alebo misinformácie sú spravidla správy, ktoré nemusia byť úplne klamlivé, ale veľmi často umne miešajú objektívnu skutočnosť s nepravdou. Cieľom dezinformácií je vyvolať zdanie pravdivosti a v komunikácii vyvolať chaos či konflikt. Pojmami hoax alebo fake news sa zvyknú označovať informácie, ktoré sú v drvivej miere úplnými klamstvami alebo výmyslami. Všetky tieto spomenuté pojmy sa však vo verejnej diskusii často zamieňajú a ich význam nie je úplne ustálený.

► **Tomáš Kriššák:** Fake news, teda falošné správy sú podmnožinou dezinformácií. Ide o zámerne vytvorené nepravdy a manipulácie, ktoré ich tvorca sformuloval tak, aby pôsobili ako seriózne zdroje informácií. Najmä v online prostredí nájdeme stovky príkladov webov, ktoré pôsobia profesionálne, majú skvelú grafiku a dizajnom pripomínajú spravodajský portál, ale ich obsah pozostáva z dezinformácií. Dezinformácie sú všetky falošné a nepravdivé informácie, ktoré boli vytvorené s vedomým cieľom oklamať a zavádzať. Misinformácie sú taktiež nepravdivé informácie, ale chyba pri nich zámer. Často môže ísť o omyl alebo nevedomosť, ktorá spôsobí informačný zmätok. Hoaxy sú poplašné správy. Zámerne cieľia na emocionálne centrá ľudského mozgu a ich tvorcovia často

apelujú na publikum, aby tieto manipulatívne informácie čitatelia rýchlo a bez rozmýšľania šírili ďalej. Konšpiračné teórie môžu predstavovať názor na ľubovoľnú tému, ktorý tvrdí, že istá skupina ľudí vedome a tajne (konšpiračne) pôsobí v neprospech inej skupiny ľudí alebo celého ľudstva. Konšpiračné teórie vysvetľujú historické alebo súčasné udalosti ako výsledky tajného sprisahania skupiny mocných činiteľov. Pri nich však treba rozlišovať, že existujú aj konšpirácie, ktoré sú skutočné, ako napríklad rôzne atentáty, snahy o prevrat a podobne. V informačnom priestore ale dominujú nepravdivé konšpiračné teórie, ktoré majú často prvky hoaxov a dezinformácií.

Prečo je šírenie falošných správ škodlivým javom? V čom tkvie najväčšie nebezpečenstvo ich šírenia?

► **Tomáš Kriššák:** Rôzne formy falošných správ sú v podstate jednou z najtoxickjších foriem potravy pre našu myseľ. Otravujú dušu človeka, zhoršujú jeho duševný stav a zdravie, poškodzujú jeho schopnosť dôverovať a robiť informované rozhodnutia, čo vyvoláva celú škálu ďalších vplyvov. Taktiež sa podpisujú pod zhoršovanie medziludských vzťahov a celkovú kvalitu života človeka. V spoločenskom meradle prinášajú destabilizáciu, demoralizujú obyvateľstvo, degradujú hodnoty a normalizujú prejavy, ktoré napomáhajú zvyšovať radikalizáciu spoločnosti a znižovať schopnosť tolerancie.

► **Gabriel Tóth:** Dosah šírenia dezinformácií je zjavný a vidíme ho každý deň v praktickej komunikácii. V prvom rade vyvolávajú zdanie, že sa tu už ničomu nedá veriť. Ľudia si o jednej udalosti prečítajú niekoľko verzií a výsledkom je, že nevedia, ktorá informácia je objektívna. Na spoločnosť ako takú to vplyva následne tak, že klesá dôvera v oficiálne inštitúcie, authority alebo médiá. Spolu s tým sa spoločnosť polarizuje, vznikajú uzavreté bubliny, ktoré žijú vo svete alternatívnej pravdy. Pre demokraciu je to veľmi zlá správa, lebo je založená na konsenze, ktorý sa v takejto situácii takmer nedá dosiahnuť.

Aké sú najvýznamnejšie motivácie aktérov konšpiračno-dezinformačnej scény na vytváranie a zámerne šírenie škodlivého obsahu?

► **Tomáš Kriššák:** Dlhodobo vnímam tri kategórie motivácií: *osobná* – šíritelia takýchto informácií sledujú vlastné ciele, napríklad chcú ohúriť okolie, poháňa ich osobná nespokojnosť, vlastná silná viera v dezinformácie a konšpiračné teórie; *finančná* – ší-

renie dezinformácií je pre aktuálne fungovanie digitálnych médií výnosný biznis, a tak je pre mnohých prevádzkovateľov takýchto portálov šírenie nepravd jednoduchou a pohodlnou cestou k solventnosti; *politická* – dezinformácie a konšpiračné teórie boli vždy akcelerátorom mobilizácie politickej podpory. S takto vyhrotenou propagandou a nepravdami pracovali tie najhoršie režimy ľudskej histórie a cez jej pôsobenie si upevňovali svoju moc. Nie je tomu inak ani dnes. Aj Slovensko ponúka veľké množstvo prípadov, keď sa šírenie dezinformácií a konšpiračných teórií premenilo na určitý druh obchodu so strachom, ktorý sa v rukách manipulátorov mení na politický kapitál.

► **Gabriel Tóth:** Motivácie sú rôzne, ale dajú sa rozdeliť do niekoľkých kategórií. Časť ľudí im jednoducho verí, majú tendenciu všade hľadať alternatívne a konšpiračné vysvetlenia, nie sú ochotní uveriť, že najčastejšie je to najjednoduchšie vysvetlenie správne. Druhou kategóriou je štátna propaganda. Veľké množstvo štátov využíva dezinformácie ako nástroj zahraničnej politiky a prostredníctvom ich šírenia sa snaží oslabiť protivníka alebo dosiahnuť svoj cieľ. A poslednou, aj keď asi najväčšou skupinou, sú ľudia, ktorí to robia pre peniaze. Napríklad šíria konšpiráciu, že čarovný výťažok z nejakej rastliny je univerzálnym receptom na rakovinu, a potom na jeho predaji zarábajú. Omnoho častejšie to však funguje na predaji inzercie, teda prostredníctvom dezinformácií nalákajú ľudí na obsah svojich stránok alebo časopisov a zarábajú peniaze zobrazovaním reklám.

Prečo majú ľudia tendenciu podliehať dezinformáciám?

► **Tomáš Kriššák:** Napríklad preto, že dezinformácie predstavujú obraz predsudkov, ktoré v sebe mnohí nosíme. Naše mozgy sú veľmi výkonné a osobne ich považujem za zázrak prírody, ale ani tieto výnimočné biopočítače nie sú schopné úplne sa adaptovať na dnešnú technologickú revolúciu. Človek, žiaľ, ťahá za oveľa kratší koniec ako dezinformačné weby, ktorým pomáha existencia globálnych sociálnych sietí, kde sa obsah zobrazuje miliardám ľudí na základe práce algoritmov, ktoré vyhodnotili psychologické obrazy miliárd používateľov. Podľahnúť takému asymetrickému tlaku je v podstate samozrejmosťou, pričom je potrebné pomáhať odstraňovať stigma, ktorá sprevádza podliehanie dezinformáciám.

► **Gabriel Tóth:** V prvom rade preto, lebo žijú v dobe, keď sme doslova obklopení obrovskou ma-

sou informácií z rôznych oblastí. Ak nevieme rozlišovať, ktoré zdroje sú dôveryhodné a ktoré nie, veľmi ľahko uveríme dezinformácii, hlavne v oblastiach, v ktorých sa dostatočne nevyznáme. Ak sa bavíme o konšpiráciách, tie na nás útočia dvomi spôsobmi. Jednak cez naše existujúce predsudky. Ak nemáme radi nejaké etnikum, omnoho ľahšie uveríme tomu, že nám chcú uškodiť alebo zneužívajú systém. Dôležitú úlohu v tom hrá aj strach z nepoznaného. Zároveň existujú typy ľudí, ktorí si svoj neúspech zdôvodňujú sprisahaním, ktorého sú obeťou. Prípadne im vyhovuje, keď si zjednodušia svet jednoduchým vysvetlením, že všetko sa deje preto, lebo to tak niekto mocný z úradia zosnoval.

Šírenie falošných správ nie je fenomén nový, avšak jeho mimoriadny spoločenský dosah evidujeme až v posledných rokoch. Prečo? Aké faktory sa na vzraste dôvery v konšpiračné a dezinformačné naratívy podpísali najväčšími?

► **Tomáš Kriššák:** Za posledných 10 rokov to bol primárne nástup nových komunikačných technológií. Sprístupnenie a rozšírenie komunikačných zariadení, predovšetkým mobilných telefónov, a arogancia technologických spoločností, ktorých platformy tvoria najpoužívanjšie digitálne prostredia pre väčšinu dnešnej globálnej populácie. Tradičné médiá disponujú celým radom zásad, etických kódexov a mechanizmov, ktoré dlhodobo znemožňovali zamorenie populácie nepravdami a konšpiračnými teóriami. Digitálne prostredie, v ktorom trendy udávali agresívne biznis modely, je opakom tohto zodpovedného princípu, a tak v snahe maximalizovať výnosy z reklamy naďalej platí paradigma, podľa ktorej zvyšovaním počtu používateľov a predlžovaním ich času v prostredí rôznych platforiem idú do popredia obsahy, ktoré majú najväčšiu pravdepodobnosť upútania pozornosti. Z povahy fungovania ľudského mozgu to bývajú informácie vzbudzujúce hnev, strach a ďalšie negatívne emócie. To všetko vedie k násobnému zhoršovaniu tohto trendu v globálnom meradle.

► **Gabriel Tóth:** Tu je jednoduchá odpoveď. Najdôležitejším faktorom je vývoj sociálnych sietí. Tie sú postavené práve na viralite (t. j. vírusový marketing – pozn. autora). Sociálne siete podporujú šírenie príspevkov medzi jednotlivými užívateľmi bez akejkolvek kontroly. Ich algoritmy následne podporujú obsah, ktorý má najväčší počet interakcií, čo sú spravidla šokujúce alebo alternatívne správy, a ten

AKO ODHALIŤ FAKE NEWS

OVERTE SI ZDROJ
Prostredníctvom iných informačných zdrojov si overte účel webovej stránky a jej kontaktné údaje.

ČÍTAJTE ĎALEJ
Nadpisy môžu pôsobiť senzačne, aby návštevníka nútli zobrazíť celý obsah. O čom je celá správa?

OVERTE SI AUTORA
Urobte si krátky prieskum o autorovi správy. Je vierohodný? Je vôbec skutočný?

RELEVANTNÉ POUŽITÉ ZDROJE?
Skontrolujte vložené odkazy. Posúďte, či informácie v správe korešpondujú s pôvodnými zdrojmi.

SKONTROLUJTE DÁTUM ZVEREJNENIA
Opätovné zverejnenie starej správy automaticky neznamená, že sú jej informácie stále relevantné.

NIE JE TO VTIP?
Ak je správa príliš bizarná, môže ísť o satiru. Pre istotu si overte autora i obsah webovej stránky.

NIE STE ZAUJATÍ?
Zvážte, či vaše vlastné presvedčenie neovplyvňuje váš úsudok.

OBRÁŤTE SA NA EXPERTA
Prekonzultujte sporný obsah s knihovníkom alebo navštívte webové stránky zamerané na overovanie faktov.

Translated by Juraj Valko

IFLA
International Federation of Library Associations and Institutions

Ako odhaliť fake news. Zdroj <https://www.ifla.org/publications/node/11174>

sa tak opäť rýchlejšie šíri. Dokopy to vytvára akýsi uzavretý kruh. Tomuto javu nahráva aj nízka digitálna gramotnosť. Ľudia sa ešte nenaučili pracovať s novými médiami, a preto sú náchylnejší dôverovať aj neovereným informáciám, alebo ich nevedia odlíšiť od tých objektívnych.

Falošné správy sú (nielen) na Slovensku najčastejšie šírené prostredníctvom sociálnych sietí, reťazových e-mailov, ako aj prostredníctvom tzv. alternatívnych médií. Ako by ste definovali alternatívne médiá a ako sa líšia od tzv. tradičných médií? Ktoré alternatívne médiá patria v našej krajine medzi najplyvnejšie?

► **Gabriel Tóth:** Ja by som ani nepoužil pojem alternatívne médiá, lebo to vyvoláva dojem, že pracujú s alternatívnymi informáciami. Pritom najčastejšie ide o priame klamstvá alebo aspoň prekrútené správy v podobe dezinformácií. Podľa mňa je deliaca línia medzi týmito médiami a klasickými médiami jednoduchá – určuje ju spôsob, akým pracujú

s informáciami. V tradičných médiách je informácia pred publikovaním viackrát overená a prechádza tradičným editačným procesom. V konšpiračných médiách to tak spravidla nie je a neviete, ako a prečo ich správy vznikajú. Medzi najväčšie z pohľadu dosahu na verejnosť patria hlavnespravy.sk alebo *Zem & Vek*, ale najväčší počet dezinformácií sa aj tak šíri bez toho, aby sme vôbec poznali ich zdroj.

► **Tomáš Kriššák:** Manipulatívne médiá často zámerne nerešpektujú novinárske štandardy a etiku. Manipulujú publikom prácou s emóciou a nemajú zodpovedný vzťah k publikovanému obsahu. Nezverejňujú napríklad opravy a ponúkajú často jednostranné a čiernobiele vykreslenie udalostí. Do pozornosti dávam projekt konspiratori.sk, ktorý na Slovensku už niekoľko rokov spoľahlivo pomáha rozlišovať, ktorým zdrojom informácií je na Slovensku a v Českej republike lepšie sa vyhnúť, keďže porušujú minimálne jedno z piatich kritérií dôveryhodnosti médií.

Aké kritériá by teda mala spĺňať seriózna správa?

► **Tomáš Kriššák:** V prvom rade by mala byť takáto správa objektívne presná a obsahovať fakty. Taktiež by v nej nemal byť priestor na špekulácie, konšpirácie a snahy apelovať na čitateľa prostredníctvom emocionálnej manipulácie. Seriózna správa spĺňa etické a profesionálne štandardy žurnalistiky. Zo strany redakcie jej zverejneniu predchádza kontrola správnosti obsahu. Seriózna správa by mala obsahovať jednoznačné informácie o tom, kto je jej autorom. Obrazový materiál, ktorý je v správe použitý, by mal byť taktiež objektívny. Jeho zverejneniu nepredchádzajú rôzne grafické úpravy. Všetky zverejnené informácie sú podávané v úplnom kontexte.

Ktoré témy jednoznačne dominujú v obsahu dezinformačných webov a ďalších médií šíriacich falošné správy? Ktoré z nich považujete za najnebezpečnejšie a prečo?

► **Tomáš Kriššák:** Aktuálne je to už približne rok téma spojená s aktuálnou pandémiou, ale v zásade je veľmi ťažké povedať, čo je dlhodobý dominantný trend. Dezinformačné weby sa v snahe maximalizovať svoj dosah venujú aktuálnym témam, a tak sledujeme každý týždeň príchod nových sérií dezinformačných naratívov. To všetko vytvára záťaž pre verejnosť. V takom sýtom informačnom chaose sa nedá orientovať, čo prehľbuje pocity hnevu a frustrácie v spoločnosti.

► **Gabriel Tóth:** Tematicky sa delia do rôznych skupín. Najnebezpečnejšie sú zdravotnícke dezinformácie, lebo tie doslova zabíjajú. Stačí sa pozrieť na súčasnú komunikáciu týkajúcu sa vakcinácie, koľko ľudí sa odmieta dať očkovať, lebo čítali rôzne nezmysly. Ďalšou skupinou sú politické dezinformácie, ktoré sú buď súčasťou spomínanej propagandy, alebo slúžia vybraným politikom a stranám na získanie popularity. Sem by som zaradil konšpirácie o migrantoch alebo LGBT komunite. A potom tu máme skupinu falošných správ, ktoré sú niekedy až nepochopiteľné. Napríklad, že Zem je plochá, že v podzemí žijú jaštery, ktoré nás ovládajú, alebo že svet ovláda niekoľko vplyvných rodín. Bolo by to až smiešne, keby toľko ľudí tomu neverilo.

Zmenil sa postoj verejnosti k falošným správam po vypuknutí pandémie ochorenia COVID-19?

► **Tomáš Kriššák:** Vnímam, že verejnosť si je viac vedomá vážnosti tohto javu a jeho vplyvov na spoločnosť. Určite sa zvýšila aj spoločenská objednávka na riešenie tohto javu.

► **Gabriel Tóth:** Nemyslím si, že sa zmenil postoj verejnosti k falošným správam. Skôr sa zvýšila ich frekvencia vo verejnom priestore. Akákoľvek kríza je skvelou živnou pôdou pre takúto komunikáciu. Informácií je nesmierne veľa, samotné inštitúcie často nevedia ich pravdivosť v rýchlosti posúdiť, a tak sa dobre darí alternatívnym faktom. V týchto časoch je preto extrémne dôležitá jasná a zrozumiteľná komunikácia verejných autorít, od vlády až po vedcov. Ľudia musia vedieť, ktoré zdroje sú dôveryhodné a na ktoré sa môžu obrátiť.

Ako už bolo spomenuté, dezinformácie či konšpiračné teórie sa teda môžu podieľať na demoralizácii spoločnosti.

► **Tomáš Kriššák:** Áno, často vidíme, že tento cieľ strategicky a cielavedome naplňajú. V dobe pandémie sledujeme tieto javy na dennom poriadku.

► **Gabriel Tóth:** Bez pochybností, áno. Vidieť to v posledných rokoch v takmer každej krajine, kde sa spoločnosť čoraz viac rozdeľuje do opozitných táborov. V USA je napríklad polarizácia spoločnosti na najvyššom bode za desiatky rokov. Zároveň s tým klesá aj dôvera v inštitúcie, nielen v médiá, ale aj v politikov či mimovládne organizácie. To je pre spoločnosť veľmi nebezpečné.

Z výsledkov analýzy D. Hajdu a K. Klingovej, ktorá bola publikovaná v roku 2020 pod názvom *Hlasy strednej a východnej Európy: vnímanie demokracie a vlády v 10 krajinách EÚ*¹, okrem iného vyplýva, že Slováci a Slovenky sú náchylnejší dôverovať falošným správam viac ako občania iných skúmaných krajín strednej a východnej Európy – vrátane Bulharska, Česka či Maďarska. Ako si tento jav vysvetľujete?

► **Gabriel Tóth:** Vysvetlení môže byť viacero, ale netrúfam si povedať, ktoré je správne. Celkovo považujem Slovensko v digitálnej a mediálnej gramotnosti na podobnej úrovni ako okolité postkomunistické štáty. Nemyslím si, že ide o zásadné rozdiely, skôr mohli byť vyvolané konkrétnou témou alebo obdobím. Ak sa pozriete aj na západné štáty, tie čelia rovnakému problému s dezinformáciami a polarizáciou spoločnosti. Tento fenomén je preto univerzálny a Slováci nie sú ani pozitívnu, ani negatívnu výnimkou.

► **Tomáš Kriššák:** Slovensko je špecifické v pomerne vysokom počte dezinformačných zdrojov na webe a na Facebooku. Verejnosť je ich výstupmi doslova zahľtená. Tomuto javu nepomáha ani charakter našej krajiny, ktorú tvoria zväčšia menšie sídla, kde je vyššia pravdepodobnosť šírenia rôznych klebiet, často reflektujúcich naratívy z dezinformačných stránok. Svoju rolu zohráva aj sklamanie z aktuálneho vývoja v krajine, pocit frustrácie a celkové emocionálne rozpoloženie, keď je pre ľudí prirodzené hľadať nejakú racionalizáciu svojich pocitov. Túto potrebu naplňajú dezinformačné weby. Poslednou premennou je aj nižšia úroveň školstva, chýbajúca občianska výchova, absencia vedenia k aktívnemu občianstvu a nízka dôvera v štát a jeho inštitúcie.

Pre bežného používateľa internetu a recipientov mediálnych správ je orientácia v informačnom chaose neľahkou úlohou. Existujú metódy, aplikáciou ktorých je možné overiť, či je publikovaná správa pravdivá a relevantná, alebo, naopak, rozpoznať, či je falošná?

► **Tomáš Kriššák:** Odporúčam zaujať zdravý skepticizmus a zdroje informácií si overovať. Je treba mať na pamäti, že zdroje, stránky aj autori majú svoju reputáciu, a preto je možné vyhodnotiť ich dôveryhodnosť. Aktívne v sebe pestovať vnútorného pozorovateľa a spozornieť, keď zbadáme, že informácie nás začnú emocionálne vyrušovať, posúvať k hnevu alebo strachu. To všetko a mnoho ďalších

faktorov môžu naštartovať proces, po ktorom vie každý vyhodnotiť hodnotu informácie a jej zdroja. Dôležité je tiež spomaliť a urobiť si návyk nepreberať informácie len z jedného zdroja. Nezatvárať sa do názorových bublín a nebrať vážne podnety zo sociálnych sietí. Tým by sa mali v dnešnej dobe ľudia vyhýbať a minimalizovať svoj čas v ich prostredí na pár minút denne. Naopak, je dobré predplatiť si kvalitné médium alebo aspoň sledovať správy z tlače, televízie alebo rozhlasu, ktorý má vysokú a stabilnú reputáciu.

► **Gabriel Tóth:** Najdôležitejšie je v prvom rade vedieť rozlíšiť zdroj správy. Ten obvykle býva zárukou, že správa by mala byť dôveryhodná. Ak je uverejnená v médiu, ktoré je známe kvalitnou a objektívnou žurnalistikou a zároveň dôsledne dodržiava proces editácie, môžeme jej s vysokou pravdepodobnosťou dôverovať. Ak nám zdroj správy nič nehovorí, alebo máme pochybnosti o jeho dôveryhodnosti, je dobré mať sa na pozore a kritickejšie nazerať na správy, ktoré chcú byť niečím šokujúce, tvrdia, že poznajú skrytú pravdu, ktorú nepozná nikto iný alebo majú zavádzajúci nadpis. Takéto informácie je dobré overovať, ideálne porovnať so správami tradičnejších médií. Čo sa týka sociálnych sietí, odporúčam sledovať overené zdroje a určite neklikať na články, ktoré majú potenciál byť klamlivé alebo pochádzajú z dezinformačných zdrojov. Pamätajte si, že všetko, čo v online prostredí robíte, sa zaznamenáva, a na základe vašich predchádzajúcich reakcií vám algoritmus ponúka ďalší obsah. Ak teda budete čítať alternatívne zdroje, na vašom profile alebo vo vyhľadávачi sa vám budú zobrazovať častejšie.

Akým efektívnym spôsobom možno komunikovať s ľuďmi, ktorí sú presvedčení o pravdivosti falošných správ a hoaxov, t. j. ktorí sú ovplyvnení fámami a dezinformačnou scénou?

► **Tomáš Kriššák:** V prvom rade je potrebné zapojiť empatiu a rešpektovať druhého aj v jeho postojoch a názoroch, ktoré môžu byť založené na manipulácii. Nik nechce byť oklamáný, ale keď sa to už niekomu stane, tak v snahe pomôcť mu ho môžeme svojím postojom len nahnevať, a tak našu pomoc impulzívne odmietne. Preto je dôležité myslieť na udržanie pokojnej a vyváženej diskusie, kontrolovať vlastné emócie a dbať na to, aby druhá strana nenadobudla dojem, že sme jej nepriateľ alebo že ňou pohrdáme. Až keď existuje medzi oboma stranami rešpekt a dôvera, môžeme hovoriť o tom, kde sa rozchádzajú

tvrdenia s faktami a realitou. A aj tu je najlepšie, ak druhej strane podáme len pomocnú ruku k tomu, aby tento proces overenia si informácie jednotlivcov absolvoval sám a sám sa dopracoval k tomu, aká je realita.

► **Gabriel Tóth:** Určite nie je vhodné sa s nimi hádať a ani sa nad nimi nejakým spôsobom vyvyšovať, prípadne si z nich ťahať. Často uveria klamstvám, lebo nepoznajú danú problematiku, prípadne sú obeťou podvodu. Ak sú z nášho blízkeho okolia, pomáha otvorená diskusia. Spýtať sa ich, odkiaľ majú danú informáciu, či naisto pochádza z dôveryhodného zdroja, a poskytnúť im prístup k ďalším, objektívnejším informáciám. Vyvolanie konfliktu by ich len utvrdilo v pôvodnom názore, čo je opakom toho, čo chceme dosiahnuť.

Ako sa vyvracajú falošné správy, konšpiračné teórie alebo hoaxy?

► **Gabriel Tóth:** Aj v odborných kruhoch sa vedú diskusie o tom, či to má vôbec zmysel. Vyvracaním akejkoľvek informácie ju totiž nepriamo šírite ďalej a istým spôsobom jej zdroju pomáhate. V odbornej literatúre sa tomu hovorí „bumerang efekt“, keď si ľudia na konci dňa aj tak zapamätajú len samotnú konšpiráciu a nie objektívne fakty. Je preto veľmi dôležité zamyslieť sa najprv nad tým, ktoré správy vôbec má zmysel vyvracať. Podľa môjho názoru platí, že pokiaľ ide o dezinformácie, ktoré sú už masovo rozšírené, je potrebné uviesť veci na pravú mieru a byť čo najviac konštruktívny. Dôležité je nielen povedať, že je informácia klamstvom, ale uviesť aj dôvody, prečo ju tak hodnotíme. Následne objasníme fakty.

► **Tomáš Kriššák:** Postupov existujú desiatky. Najjednoduchšia cesta pre verejnosť je porovnať si nové tvrdenia s viacerými výstupmi zo serióznych zdrojov. Tento postup napríklad pomáha odhaliť, že výstupy zo serióznych zdrojov sa zhodujú, zatiaľ čo pri dezinformačných médiách nachádzame variácie – objektívna pravda je len jedna, lož má nekonečne veľa podôb. Dobrým rýchlokurzom, ako si urobiť pred akceptovaním novej informácie vlastný test jej pravdivosti, ponúka facebookový chatbot *Checkbot*². *Checkbot* je chatovací robot, ktorý s používateľom Facebooku vedie automatickú konverzáciu. Používateľ požiada o odkaz na určitú informáciu, ktorú by si chcel overiť. *Checkbot* následne začne klásť stručné otázky, pomocou ktorých si používateľ dokáže túto informáciu overiť. Je dôležité poznamenať, že *Checkbot* nehovorí,

čo je pravda a čo lož, alebo čo si má kto myslieť, ale je pomocníkom, ktorý nám pomáha naštartovať vlastné procesy kritického myslenia, ktoré môžeme používať samostatne. Môžeme povedať, že *Checkbot* je tréner kritického myslenia pre každého.

Má zmysel šíriteľov škodlivého obsahu priamo konfrontovať a pokúšať sa tvrdenia, ktoré často obhajujú ako vlastný názor, vyvracať? Akú formu konfrontácie možno považovať za účinnú?

► **Tomáš Kriššák:** Áno, ale opäť je potrebné myslieť na zapojenie empatie a do podobnej snahy zapojiť aj rešpekt k druhému. Situácia je dostatočne zlá a často považujem za úspech už len to, že je druhá strana ochotná pokračovať v dialógu a neznižovať sa k útokom či nadávkam.

► **Gabriel Tóth:** Ak ide o niekoho, kto vedome šíri klamstvá a dezinformácie, veľký zmysel to nemá. Buď to robí pre peniaze a často tomu ani sám neverí, alebo je motivovaný napríklad politickým prospechom, čo je prípad niektorých politikov. Títo ľudia to robia z cynických pohnútok a každá diskusia s nimi bude márna. Naopak, zmysel to má v prípade, že ide o niekoho, kto to robí nevedome. Treba sa snažiť, aby z toho nevznikol zbytočný konflikt, a debatovať radšej konštruktívne, a to aj v prípade, že diskusia nepovedie k očakávanému výsledku.

Aké opatrenia – napríklad zo strany štátu či médií – by mohli zmierniť šírenie dezinformácií? Napríklad v Dánsku je šírenie hoaxov považované za trestný čin.

► **Tomáš Kriššák:** Existujú desiatky postupov. Jednak je možné zvýšiť povedomie verejnosti o tomto probléme a systematicky pracovať na zapojení verejnosti do budovania digitálnej domobrany. V Litve takto fungujú skupiny elfov, ktorí na internete potláčajú aktivity trollov³. Na Slovensku máme podobnú iniciatívu, *#somtu*, ktorá potláča nenávisťné prejavy a ukazuje, že komunikovať na internete sa dá aj fakticky a s empatiou. Štát by mal prioritne jasne komunikovať, mať dobre nastavené mechanizmy a štruktúry strategickej komunikácie a aktívne zlepšovať svoju legislatívu a kapacity na potlačanie vplyvu dezinformačných médií na jeho území.

► **Gabriel Tóth:** Jedna vec je trestnoprávny postih. Najmä v oblasti zdravotníckych konšpirácií by sme mali byť úplne striktní, lebo priamo ohrozujú zdravie človeka. Zároveň štáty musia tlačiť na sociálne

siete a internetových gigantov, aby dôslednejšie pracovali s editáciou obsahu a zjavné klamstvá či hoaxy rýchlejšie odstraňovali. Dlhodobým riešením je však edukácia ľudí a spoločnosti ako takej. Každý by mal vedieť rozlíšiť, či informácia pochádza z dôveryhodného zdroja a kriticky ju posúdiť. Len tak si vybudujeme dostatočnú imunitu voči tomuto negatívnemu fenoménu.

Mediálna gramotnosť je považovaná za jednu z kľúčových kompetencií pre život v 21. storočí. Mediálne gramotný človek by mal byť okrem iného schopný kriticky interpretovať obsahovú i vizuálnu stránku mediálnych správ a rozoznávať v ich posolstvách rozličné manipulatívne prvky. Súhlasíte s názorom, že zmenou k lepšiemu v oblasti boja proti dezinformáciám je aj reforma školstva s dôrazom na dostatočné vzdelávanie v oblasti mediálnej výchovy a gramotnosti?

► **Gabriel Tóth:** Určite áno. Veď práve mladí ľudia sú dnes najviac obklopení množstvom rôznych informácií, keďže sa najviac pohybujú v online priestore. Preto by súčasťou školských osnov mala určite byť výchova ku kritickému mysleniu a mediálna výchova. Zároveň by som ale nezabúdal ani na starších obyvateľov. Neraz do online priestoru vstúpia bez akejkoľvek predchádzajúcej skúsenosti z tejto oblasti a často sa preto stávajú obeťami dezinformácií. Z klasického mediálneho prostredia sú naučení dôverovať tradičným správam, a preto majú pocit, že túto dôveru v obsah si prinášajú aj na sociálne siete. Tie sú však oproti klasickým médiám informačnou džungľou plnou nástrah, ktorým nevedia čeliť.

► **Tomáš Kriššák:** Áno, ale je to len čiastkové riešenie, je potrebné, aby boli prítomné aj iné riešenia, ktoré spadajú pod informačnú bezpečnosť. V tomto kontexte by som spomenul potrebu zavedenia legislatívy a regulácií, ktoré by zaväzovali technologické platformy k zodpovednému správaniu a ochrane jej používateľov. Taktiež je potrebné, aby štát viac vykonával agendu strategickej komunikácie a chránil obyvateľstvo pred manipuláciami, ktoré môžu vznikáť tak v samotnej krajine, ako aj v zahraničí. V neposlednom rade je dôležité, aby spoločnosť hodnotovo smerovala k ochrane slobody prejavu cez jej zodpovedné používanie.

Aktívne sa angažujete v boji proti šíreniu hoaxov a dezinformácií vo verejnom priestore. Môžete nás s vašou prácou v tejto sfére bližšie oboznámiť?

► **Tomáš Kriššák:** Tejto agende sa venujem približne jedenásť rokov. Začal som s ňou na akademickej pôde a pokračoval popri rôznych civilných zamestnaniach. Tému informačnej bezpečnosti sa naplno venujem len posledné tri roky. Za ten čas som realizoval desiatky workshopov a webinárov pre študentov, učiteľov, seniorov a iné skupiny. Spolu s agentúrou *Seesame* sme vytvorili a prevádzkujeme aplikáciu *Checkbot*. Som jeden z moderátorov iniciatívy [#somtu](#). Viedim komunitu *Sebavedomé Slovensko* s cieľom znížiť vplyv dezinformácií z prostredia toxického nacionalizmu a mnoho ďalších aktivít ako mentoring, poradenstvo, publikačná a osvetová činnosť.

► **Gabriel Tóth:** Ako externý člen Katedry politológie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave sa dlhodobo venujem výskumu sociálnych sietí a aj šíreniu dezinformácií, najmä v oblasti politiky. V prvom rade sa touto oblasťou zaoberám na výskumnej a akademickej úrovni, často s kolegami publikujeme rôzne analýzy, ktoré sledujú najväčšie dezinformačné zdroje. Okrem toho ako majiteľ komunikačnej agentúry pre klientov *Katedra Komunikácie* robíme monitoring dezinformačných zdrojov k vybraným témam, naposledy pre celonárodný projekt sčítania obyvateľov. Zachytávali sme najvýraznejšie konšpirácie a klamstvá v súvislosti so sčítaním, aby sa dalo rýchlo reagovať a uvádzať ich na pravú mieru.

Odporučili by ste čitateľom časopisu *Knižnica* ďalšie projekty, ktoré na Slovensku dlhodobo a cieľavedome pomáhajú brániť šíreniu škodlivého obsahu na internete?

► **Tomáš Kriššák:** Aktuálne dokončujeme prácu na vzdelávacej platforme [projekthope.sk](#), kde si môžu pedagógovia a žiaci nacvičiť dynamiku diskusie s trollom, hejterom⁴, stalkerom⁵ a fanatikom, čo sú najrozšírenejšie negatívne archetypy v online prostredí. Je to jeden z nástrojov, ktoré sú súčasťou vzdelávacích aktivít, ktoré zvyšujú adaptačné možnosti na novú mediálnu realitu.

► **Gabriel Tóth:** Tých projektov je dnes našťastie už veľmi veľa, množstvo neziskových organizácií a aktivistov sa venuje edukácii alebo priamo boju s dezinformáciami. Určite by som pre základný prehľad odporučil stránku [blbec.online](#), ktorá monitoruje najväčšie dezinformačné stránky a médiá. Ak si nie je používateľ istý, či daný zdroj je relevantný, stačí sa pozrieť na túto webovú stránku a jednoducho si ho overiť. Iným príkladom je projekt [konspiratori.sk](#),

ktorý zabraňuje tomu, aby sa na dezinformačných stránkach zobrazovala reklama a konšpirátori tým zarábali na klamaní ľudí.

Ako nedávno upozornila Medzinárodná federácia knižničných asociácií a inštitúcií (IFLA), téme rozvoja mediálnej gramotnosti a kritického myslenia musí byť v tejto „postpravdivej“ dobe venovaná zvýšená pozornosť aj na úrovni knižníc. Napriek tomu, že na Slovensku funguje široká a etablovaná sieť knižníc, ktoré používateľom sprístupňujú množstvo dôveryhodných domácich i zahraničných zdrojov, o riešenie tejto problematiky – odhliadnuc od prednášok a ďalších komunitných aktivít, ktoré sa ojedinele konajú v rôznych kútoch republiky – stále nie je prejavovaný dostatočný záujem. Ako by podľa vás mohli knižnice aktívnejšie upozorňovať na škodlivosť falošných správ a utlmovať ich šírenie?

► **Tomáš Kriššák:** Knižnice považujem za dôležitých spojencov v úsilí o zvýšenie kolektívnej informačnej bezpečnosti. Knižnice predstavujú pre komunity, ktoré ich obklopujú, naďalej dôveryhodné inštitúcie, a tak za logický krok považujem zváženie vytvorenia programu, na základe ktorého by sa zamestnanci knižníc stali pre svoje komunity ambasádormi kritického myslenia. Pre komunity by organizovali prednášky, stretnutia, premietania, kurzy a inú osvetovú činnosť v tejto oblasti. Osobne si myslím, že v tejto sfére by mali prejavovať vyššiu mieru akcieschopnosti aj ministerstvo školstva a ministerstvo kultúry.

► **Gabriel Tóth:** Podľa mňa je najdôležitejšou úlohou knižníc, aby slúžili ako zdroj overených informácií. Ľudia, ktorí v nich pracujú, sú často najväčší odborníci na hodnovernosť informácií a istým spôsobom slúžia ako garanti toho, že ľudia nájdu v knižniciach diela a publikácie, ktoré sú overené a relevantné. Zároveň však čelia obrovskej konkurencii internetových služieb. Ľudia si zvykli veci skôr vyhľadávať v online priestore ako v knižniciach. To je normálny trend, ktorý sa nedá zvrátiť, preto je nevyhnutné sa mu prispôbiť. Snažiť sa mladých ľudí vzdelávať viac v online priestore a nájsť také formáty, ktoré ich zaujmú. Som presvedčený, že úloha knižníc a knihovníkov je nesmierne dôležitá aj v tejto dobe, ale musia si nájsť cestu, aby využili nové komunikačné formáty.

Medzi základné funkcie knižníc patrí doplňovanie a uchovávanie knižničných fondov a ich sprístupňovanie verejnosti. Tie sú v praktickej rovine

tvorené nielen zdrojmi, ktoré možno hodnotiť ako dôveryhodné, ale aj produkciou s problematickým obsahom. Neprekvapí preto, že viaceré knižnice ponúkajú používateľom prístup napríklad aj k jednotlivým zväzkom už spomínaného časopisu *Zem & Vek*. Mali by knižnice – spravidla apolitické inštitúcie – z hľadiska akvizície a prístupnosti zavádzať voči takýmto materiálom odlišné postupy ako voči štandardným dokumentom? Súhlasili by ste s tvrdením, že diela pochybného obsahu nemajú byť súčasťou knižničných fondov?

► **Tomáš Kriššák:** Ctím si odkaz Milana Rastislava Štefánika: „*Pravde veriť, pravdu žiť a pravdu brániť!*“ Myslím si, že keby najväčšia osobnosť našich dejín videla, akým materiálom sa dostáva v slovenských knižniciach priestor, tak by zahrešil a voči tomuto stavu by rázne konal.

► **Gabriel Tóth:** V tomto prípade existujú dve možnosti, ako tento problém riešiť. Ak vychádzame z predpokladu, že knižnice slúžia ako garant dôveryhodných a overených informácií, nemali by ponúkať svojim používateľom niečo, čo tieto predpoklady nespĺňa. Myslím, že niet pochybností, že napríklad časopis *Zem & Vek* šíril množstvo poloprávď alebo rovno klamstiev. Inou alternatívou je tento zdroj vo výbere ponechať, ale čitateľov hneď upozorniť, že nie je hodnoverný a že nespĺňa základné parametre relevantnej informácie. Určite by sa však nemalo stávať, že bude toto médium bez akéhokoľvek upozornenia ležať na polici vedľa dôveryhodných zdrojov.

Pomohlo by napríklad, ak by bibliografické záznamy kníh, periodík či samostatných článkov konšpiračného alebo inak pochybného charakteru, ktoré už boli zaradené do katalógov knižníc, obsahovali nejaké špeciálne označenie, napríklad formou predmetového hesla (kľúčového slova)? Takéto predmetové heslo by uľahčilo vyhľadávanie, resp. filtrovanie neželaného obsahu.

► **Gabriel Tóth:** Tieto zdroje by určite mali byť označené a používatelia by mali byť oboznámení s tým, že majú pochybný charakter. Znovu sa vrátim k tomu, čo vnímam ako základnú úlohu knižníc. Nie sú to len „sklady“ a police plné kníh, ale predstavujú súbor informácií, ktoré sú triedené podľa tém a svojej relevantnosti. Poskytujú tak čitateľom niečo ako smerovník a majú v tomto ohľade obrovskú pridanú hodnotu. Nemali by sa jej vzdávať a stať sa len pasívnym „odkladiskom“.

POZNÁMKY

- ¹ Pozri HAJDU, Dominika – KLINGOVÁ, Katarína. 2020. *Voices of Central and Eastern Europe*. Bratislava : GLOBSEC, 22 s. [online]. [cit. 2021-05-10]. Dostupné na internete: https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2020/09/Voices-of-Central-and-Eastern-Europe_Slovensko_verzia-pre-tlac.pdf
- ² Aplikáciu *Checkbot* si môže zadarmo vyskúšať každý, a to 24 hodín denne, 7 dní v týždni. Je dostupný na adrese <https://www.facebook.com/CheckbotSK>
- ³ Pojem troll (alebo trol) je v internetovom slangu používaný na označenie zvyčajne anonymného účastníka online diskusných fór, chatov alebo blogov, ktorý provokuje používateľov internetu a rozosieva nezhody tým, že zámerne zverejňuje provokatívne, urážlivé alebo irelevantné príspevky týkajúce sa zväčša citlivých tém. Cieľom trollov je najčastejšie vyprovokovať ostatných používateľov alebo narušiť priebeh vecnej diskusie. Bližšie [Ct24.ceskatelevize.cz](https://ct24.ceskatelevize.cz). *Co spojuje internetové trolly? Psychologové vypracovali jejich nelichotivý profil* [online]. [cit. 2021-05-10]. Dostupné na internete: <https://ct24.ceskatelevize.cz/veda/2178160-co-spojuje-internetove-trolly-psychologove-vypracovali-jejich-nelichotivy-profil>
- ⁴ „Nedokonavé sloveso hejtovať, dokonavé sloveso hejtnúť, slovesné podstatné meno hejtovanie a prídavné meno hejtovaný (...) označuje negatívne hodnotenie príspevkov v rámci sociálnych sietí; ako aj pomenovanie hejter ako názov osoby, ktorá vyjadruje nesúhlasný postoj, ktorej sa čosi nepáči, prípadne je negatívne naladená a kritizuje, často nevhodným spôsobom, aktivity ostatných účastníkov komunikácie na sociálnych sieťach.“ Bližšie MISLOVIČOVÁ, Sibyla. 2016. Slovesá lajkovať, hejtovať a iné odvodeniny z anglických slov like a hate. In: *Kultúra slova* [online]. Bratislava; Martin : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV; Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2016, roč. 50, č. 2, s. 104-106. ISSN 0023-5202. [cit. 2021-05-10] Dostupné na internete: <https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/2016/2/KS2-2016.pdf#page=42>
- ⁵ Termín kyberstalking ako špecifický typ stalkingu používame na označenie opakovaného, dlhodobého, systematického a stupňovaného obťažovania obete prostredníctvom informačných a komunikačných technológií. Prejavuje sa napríklad zasielaním nevhodných, obťažujúcich či útočiacich správ, zhromažďovaním informácií o obeti, zverejňovaním falošných informácií o tejto osobe, útokmi na softvér alebo hardvér a pod. Pozri KOPECKÝ, Kamil. 2010. *Stalking a kyberstalking: Nebezpečné pronásledovanie* [online]. Olomouc : NET UNIVERSITY, 2010. ISBN 978-80-254-7737-3. [cit. 2021-05-10]. Dostupné na internete: <http://www.e-nebezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/materialy-pro-studium-studie-atd?download=9%3Astudie-o-stalkingu-a-kyberstalkingu>